

«Візантійщина»: Візантійський цивілізаційний спадок у Центрально-Східній Європі

Візантійський цивілізаційний спадок
у Центрально-Східній Європі
«Візантійщина»:

Збірка містить статті з історії трансляції, рецепції та осмислення візантійського культурно-цивілізаційного спадку на теренах Центрально-Східної Європи від часу загибелі Візантійської імперії до сьогодення. Видання може бути корисним науковцям – історикам, філософам, культурологам, а також усім, хто цікавиться історією візантійського цивілізаційного спадку в сучасному світі.

Харків «Майдан» 2018

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Міжінституційний сектор візантиністики

Історичний факультет

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

Філософський факультет

Кафедра українознавства

Центр українських студій імені Д. І. Багалія

Українська асоціація візантійських студій

«ВІЗАНТІЙЩИНА»:

візантійський цивілізаційний спадок
у Центрально-Східній Європі

За редакцією

Андрія Домановського, Олега Файди

Укладач

Марина Домановська

Харків «Майдан» 2018

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ
Вченою радою історичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 7 від 31.08.2018 р.)

**Видання здійснене за фінансової та організаційної підтримки
Програми імені Ковальських
Канадського інституту українських студій
Альбертського університету
та Української асоціації візантійських студій**

«Візантійщина»: візантійський цивілізаційний спадок у Центральній-Східній Європі / За ред. А. Домановського, О. Файди; уклад. М. Домановська. Харків: Майдан, 2018. 332 с.
ISBN

Збірка містить статті з історії трансляції, рецепції та осмислення візантійського культурно-цивілізаційного спадку на теренах Центрально-Східної Європи від часу загибелі Візантійської імперії до сьогодення.

Видання може бути корисним науковцям – історикам, філософам, культурологам, а також усім, хто цікавиться історією візантійського цивілізаційного спадку в сучасному світі.

Рецензенти:

С. І. Лиман – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри туристичного бізнесу Харківського державної академії культури;

О. В. Луговий – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

*На обкладинці використано світліну плакату,
розміщеного на постаменті пам'ятника Тараса Шевченка у Харкові
під час акції Євромайдану 1 грудня 2013 р.*

© Автори статей, 2018

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2018

ЗМІСТ

Від редакторів 5

СТАТТІ

Олег Файда (Львів). Маркери «візантинізму» в українському культурному просторі (інтерпретації Тараса Шевченка та Івана Огієнка)	8
Іван Куций (Черкаси). Візантія на ментальних картах українських істориків XIX ст.	19
Ольга Бігун (Івано-Франківськ). «Соборність» у творах Тараса Шевченка: рецепція канону	27
Олег Дзярнович (Мінськ). Розщеплена свідомість: Білоруська історіографія про візантійський цивілізаційний спадок. Історичні синтети та університетські підручники	39
Сергій Лучканин (Київ). Походження румунського народу та його мови, початки румунської державності і Візантія в румунській історіографії	90
Віржиліу Бирледяну (Кишинів, Молдова). Образи та інтерпретації поствізантійського спадку. Досвід румунської історіографії	98
Руслана Демчук (Київ). «Візантійські» лексеми: традиція означення в імперському дискурсі.	116
Андрій Домановський (Харків). Імперські маріння Росії про Візантію від XIX до XXI ст.	132
Трофімов Валерій (Харків). Візантія в євразійському дискурсі А. Дугіна.	167
Андрій Окара (Москва). Константинополь – Київ: Візантійська спадщина як фактор побудови нової української ідентичності.	183
Олена Петриківська (Одеса). «Візантія після Візантії». Як зберегти спадок?	190

Петрунін Юрій (Москва). Інтернет-проект відродження Візантії . . .	204
Володимир Селевко (Харків). Політика повсякденного життя у Візантійській імперії за умов кризового стану XIII–XV ст. . . .	209

ІНТЕРВ'Ю

«Византия–XXI»: «...наша Візантія – привід порозмірковувати над сучасними проблемами і над життєвою філософією у художній формі...»: інтерв'ю з Касією (Татьяною) Сеніною і Сергієм Суворовим.	220
Візантія: «великий Чужий» чи «Інший Я»?: інтерв'ю з Андрієм Домановським	254
Алексей Лідов (Москва). Лики і маски Візантії	268

РЕЦЕНЗІЇ

Друздєв Олег (Львів). «Віртуальна Візантія» в українському медіапросторі: візантинознавчий блог «Василевс»	280
Марина Домановська (Харків), Олег Файда (Львів). Liber ad honorem professor. Міркування над останньою книгою Лесі Матвєєвої «Византинист Федор Успенский» [Матвеева Л. В. Византинист Федор Успенский (1845–1928). К.: Институт востоковедения им. А. К. Крымского НАН Украины, 2013. 244 с.]	286
Сергій Сорочан, Олександр Роменський (Харків). Візантія та Русь у пам'ятках сфрагістики. Роздуми над матеріалами Міжнародного колоквиуму [Byzantine and Rus' Seals. Proceedings of the International Colloquium on Rus'-Byzantine Sigillography. Kyiv, Ukraine, 13–16 September 2013 / Ed. by Hlib Ivakin, Nikita Khramunov, Werner Seibt. Kyiv, 2015. 336 p.]	297
Олена Чекан (Київ). Андрій Окара у пошуках нової візантійської ідентичності	317
Вероніка Петрушка (Львів). Боротьба за спадщину [Огляд-рецензія: Повернення в Царгород / За заг. ред. Л. Івшиної. Видання перше. Київ: ТОВ «Українська прес-група», 2015. 496 с.]	321
Інформація про авторів.	330

ВІД РЕДАКТОРІВ

1 грудня 2013 р. на тоді ще мирному і відносно спокійному «харківському Майдані» під пам'ятником Тарасові Шевченку зібралося понад п'ять тисяч мітингувальників. Лунали вимоги імпічменту президента, відставки уряду, перевиборів до Верховної Ради, а на постаменті активісти наклеїли кілька плакатів із різними закликами. Найцікавішим з них, поряд з очікуваними вимогами угоди з Європейським Союзом, виявилось написане зеленим фломастером на стандартному прямокутнику ватмана гасло: «Слава європейській Україні! Досить візантійщини!!!». В опублікованій наступного дня в інтернет-журналі «ГЕФТЕР» статті «Україна не Візантія!» Інна Булкіна звернула увагу на цей плакат, переінакшивши під час цитування заклик, однак влучно вхопивши його суть та зрозумівши зміст у ширшому контексті:

...едва ли не самый поразительный и, как ни странно, самый характерный из майданных лозунгов, замеченный на харьковской площади, – «Долой Византию!»¹

Заголовок статті «Україна не Візантія!» відсилав читача до назви відомої книги другого Президента України Леоніда Кучми «Україна – не Росія»², і, відповідно, наведене авторкою формулювання «Долой Византию!» відчитувалося як «Долой Россию!» («Геть Росію!»), скидаючись

за змістом на знаменитий заклик Миколи Хвильового – «Геть від Москви! Дайош Європу!». Росія у такому контексті ототожнювалася з Візантією, а «візантійщина» виявлялася сукупністю невід’ємно притаманних їм обом негативних рис. «Досить візантійщини!» у такому разі цілком можна зрозуміти як «Досить російського!».

Цікаво, що про Візантію та її спадок згадували також і під час Помаранчевої революції, на початку грудня 2004 р. Щоправда, тоді доктор політичних наук Олександр Литвиненко поглянув на «візантійщину» під іншим кутом зору, назвавши саме ромейський цивілізаційний спадок підґрунтям революцій у країнах візантійського культурного кола:

...упродовж 1997–2004 рр. відбулася низка успішних і не зовсім «оксамитових» («квіткових») революцій в країнах Східної та Південної Європи. Демократія перемогла в Болгарії, Сербії, Грузії, і, скоріше за все, в Україні, та зазнала поразки в Білорусі та частково у Вірменії. Різноманітні за розмірами, геополітичним становищем, історичною долею і політичними системами, ці країни об’єднує лише одне – домінуюча православна (та близька до неї вірменська) традиція і загалом належність до так званого поствізантійського культурного кола³.

Головним рушієм революційних подій Олександр Литвиненко назвав «народне прагнення до Справедливості», яке, на його думку, є основою «політичної ментальності поствізантійських соціумів»:

Саме за Правду, за відновлення потоптаної справедливості виступили люди у Белграді, Софії, Тбілісі й Києві. І вже не важливо, чи дійсно відбулося це поправлення, чи уявлення про

нього було сформовано за допомогою сучасних комунікативних технологій. Тим більше, що в постсоціалістичних країнах, ніде правди діти, Справедливість порушувалася й порушується на кожному кроці. За цієї ситуації доволі обмежений буржуазно-демократичний рух за громадянські права здетонував із архетипами масової свідомості – і почалося...⁴

Чого більше в обох конструктах – прискіпливої рефлексії над тисячолітнім спадком чи набору готових стереотипів у дусі Просвітництва? Чим є візантійське цивілізаційне підґрунтя для країн візантійського культурного кола, якими є його роль та значення в історії й сучасності? В представлених у цій збірці текстах науковців з України, Білорусі, Росії та Молдови – пошук відповідей на ці та інші питання щодо зневажливо іменованого «візантійщиною» цивілізаційного спадку в історії Центрально-Східної Європи.

¹ Булкина Інна. Україна не Византия! // ГЕФТЕР. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://gefter.ru/archive/10692>

² Кучма Л. Д. Україна – не Россия. М., 2003; Кучма Л. Д. Україна – не Росія / Пер. з рос. І. Пащенко, О. Руденко-Десняк. М., 2004.

³ Литвиненко Олександр. Візантійський орел – символ «оксамитових» революцій // День. Щоденна всеукраїнська газета. 7 грудня 2004 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/vizantiyskiy-orel-simvol-oksamitovih-revoluciyy>

⁴ Там само.

Андрій Домановський,
Олег Файда